Jonna Carlson, valvontapäällikkö
Kimmo Metsä, ylitarkastaja

Lausunto eduskunnan tarkastusvaliokunnalle 13.09.2023 K 8/2023 vp Eduskunnan tilintarkastajien tilintarkastuskertomuksesta Valtiontalouden tarkastusviraston tilinpäätöksestä, toimintakertomuksesta ja kirjanpidosta sekä hallinnosta vuodelta 2022

Eduskunnan tarkastusvaliokunta on pyytänyt Valtiontalouden tarkastusvirastolta valiokuntakuulemisessa 13.9.2023 lisätietoa siitä mihin väärinkäytös- ja kanteluasiat ovat kohdistuneet.

1 Kanteluista ja väärinkäytöksistä esitetyt tiedot Valtiontalouden tarkastusviraston tilinpäätöksessä 2022

Tarkastusvirasto vastaanotti vuoden 2022 aikana 97 yksityishenkilöiden ja yhteisöjen tekemää kantelua tai kansalaiskirjettä, jotka koskivat valtion taloudenhoidon laillisuudessa koettua epäkohtaa. Vastaavasti tarkastusvirastoon saapui yhteensä 36 valtion viranomaisen tekemää ilmoitusta, jotka koskivat valtion viranomaisen toiminnassa tehtyä valtion varoihin tai omaisuuteen kohdistunutta väärinkäytöstä. Edellisten lisäksi tarkastusvirasto antoi kanteluita ja väärinkäytösilmoituksia koskevaa opastusta ja neuvontaa kansalaisten muiden yhteydenottojen perusteella yhteensä arviolta noin 78 tapauksessa, joista enin osa tapahtui puhelimitse tai sähköpostilla.

Vuonna 2022 tarkastusvirasto jatkoi Euroopan petostentorjuntavirastolle (OLAF) tehtävien kansallisten väärinkäytöksiä ja muita sääntöjenvastaisuuksia koskevien ilmoitusten seurantaa sääntöjenvastaisuuksien hallinnointijärjestelmällä (Irregularity Management System, IMS).

Toiminnon suoritteet	2018	2019	2020	2021	2022
Kantelu tai kansalaiskirje	16	24	51	111	97
Väärinkäytösilmoitus	8	12	21	34	36
Neuvonta ym.	<20	~45	~64	~120	~78
Taustaselvitykset ja koosteet ym.		1	3	1	2

Kantelujen ja kansalaiskirjeiden määrä on lähes kaksinkertaistunut kolmena perättäisenä vuotena, mutta kääntyi loivaan laskuun (−14 kpl) vuonna 2022. Väärinkäytösilmoitusten määrä on yhä kasvanut lievästi (+2 kpl) vuonna 2022. Kansalaisten yhteydenotoissa on ollut kyse muun muassa tyytymättömyydestä oman asian hoitamisessa viranomaisissa tai esitetty epäily viranomaisen taloudellisen toiminnan lainmukaisuudesta. Kantelut ja väärinkäytösilmoitukset -toiminnon asiaan liittyvä neuvonta on myös vähentynyt edelliseen vuoteen verrattuna (−42 kpl) ja tyypillisesti on vastattu erilaisiin tiedusteluihin, selvitetty kantelun tekemisen ja tutkimisen periaatteita tai opastettu yhteydenottajia kääntymään asianomaisen toimivaltaisen viranomaisen puoleen. Useassa tapauksessa yhdistävänä tekijänä taustalla on ollut kansalaisen huoli siitä, onko valtion varoja sekä omaisuutta käytetty veronmaksajan edun mukaisesti.

2 Lisätietoja siitä mihin väärinkäytös ja kanteluasiat ovat kohdistuneet

Valtiontalouden tarkastusvirastolle voi tehdä **kantelun** toiminnasta, joka ei noudata valtion budjettia tai on muutoin valtion varojen hoidon kannalta lainvastaista. Kantelu voi koskea ministeriötä, valtion virastoa, laitosta, rahastoa tai liikelaitosta. Kannella voi myös valtionavustuksen tai muun tuen saajasta. Kantelu on mahdollista tehdä myös valtion määräysvallassa olevasta yhtiöstä, kun epäily koskee valtion omistajaohjauksen tai taloudenhoidon lainmukaisuutta.

Kantelun voi tehdä taloudenhoidon laillisuudesta hyvinvointialueilla siltä osin kuin epäilty epäkohta koskee valtiolta tulevaa rahoitusta. Kannella voi hyvinvointialuekonserniin kuuluvista tai hyvinvointialueen määräysvallassa olevista yhteisöistä, säätiöistä ja laitoksista. Lisäksi kannella voi Helsingin kaupungin pelastustoimesta, sosiaali- ja terveydenhuollosta tai näitä tehtäviä hoitavista yhteisöistä, joissa Helsingin kaupunki käyttää määräysvaltaa. Myös puolue- ja vaalirahoitusilmoitusten olennaisista puutteista voi kannella tarkastusvirastoon.

Valtion viranomaisen, laitoksen, liikelaitoksen ja valtion rahaston on ilmoitettava VTV:lle viipymättä toiminnassaan tehdystä **väärinkäytöksestä**, joka kohdistuu sen hoitamaan tai vastattavana olevaan omaisuuteen. Väärinkäytöksestä on ilmoitettava tarkastusvirastolle, vaikka asiasta tehtäisiin myös rikosilmoitus. Väärinkäytösilmoitus on tehtävä viipymättä, eli sitä tehtäessä ei saa jäädä odottamaan poliisitutkinnan tulosta, syyttäjän ratkaisua tai tuomioistuimen päätöstä. Väärinkäytösilmoitusten tarkoitus on varmistaa, että väärinkäytöksestä ilmoittava viranomainen ryhtyy asianmukaisiin toimenpiteisiin.

Kantelut ja kansalaiskirjeet

Tarkastusvirasto vastaanotti kesään 2022 mennessä useampia kansalaiskirjeitä (11kpl), joissa hyvin suuressa osassa taustalla oli tarkastusvirastoa koskenut uutisointi tai vastaava peruste. Kesän 2022 jälkeen tämän tyyppisten yhteydenottojen määrä on vähentynyt. Tyypillisesti VTV:tä koskevissa kanteluissa tai kansalaiskirjeissä syynä on tyytymättömyys VTV:n toimintaan kantelun tutkimisessa, tarkastuksen tekemättä jättämisessä annetun ehdotuksen tai vihjeen pohjalta tai muuhun tapaan käsitellä tarkastusvirastolle tiedoksi saatettu asia.

Tarkastusvirastoon on tullut vuosina 2020–2022 noin kymmenen kantelutyyppistä yhteydenottoa, joissa on kiinnitetty huomiota tavalla tai toisella Kansaneläkelaitoksen (Kela) toimintaan. Tapausten joukossa on ollut mm. yksittäisiä asumis- ja toimeentulotukiasioita, joista osa on siirretty toimivaltaiselle viranomaiselle tai opastettu yhteydenottajaa kääntymään esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamiehen puoleen. Menettely johtuu siitä, että tarkastusvirastolle ei voi kannella Kansaeläkelaitoksen (Kela) tai tuomioistuinten päätöksistä eikä yksittäisen virkamiehen toimista.

Yhtenä toistuvana aiheena kanteluissa ja kansalaiskirjeiden yhteydenotoissa on ollut ulosotto. Sitä koskevia yhteydenottoja on tullut edeltäneiden vuosien kuluessa usein VTV:lle ja ulosottoa koskevia asioita tiedustellaan usein myös puhelimitse ja sähköpostitse. Vuosina 2021−2022 VTV:lle tuli lähes 20 yhteydenottoa kohdistuen ulosottoon, minkä ohella ns. massakirjeissä on satunnaisesti ollut viittauksia ulosottotoiminnassa koettuihin epäkohtiin. Tarkastusvirastoon on vuonna 2022 tullut myös perintätoimistoja koskevia yhteydenottoja, ja vaikkei niitä pääsääntöisesti tutkita kanteluina, ovat ne kuitenkin ajan ilmiöitä. Ulosottoon ja perintään liittyvien yhteydenottojen taustalla saattaa piillä kotitalouksien ja yksityishenkilöiden velkaantumisen kasvu.

Muutamia muita viime vuosina yhteydenotoissa esiin nousseita tahoja ovat olleet ELY- keskukset ja Business Finland. ELY-keskuksia koskevia yhteydenotoissa kyse on ollut yksittäisistä asioista, joiden sisältö on ollut hyvin vaihtelevaa. Esimerkkeinä voidaan mainita epäily aiheettomasta tarkastusmaksusta, rauhoitettujen lintulajien aiheuttamista haitoista maksetut korvaukset ja muihin eri tarkoituksiin myönnettyihin valtionavustuksiin liittyvät epäkohdat. Innovaatiorahoituskeskus Business Finlandista ja Business Finland -nimisestä osakeyhtiöstä koskevissa kanteluissa kyse taas oli koronaviruspandemian perusteella tarpeellisen rahoituksen myöntämisestä.

Uutena ilmiönä voidaan pitää sitä, että viranomaisia edustavat tahot kuten etujärjestöt tai jopa viranomaiset itse tekevät tarkastusvirastolle kanteluja. Kehitys saattaa olla ilmentymä haasteista hoitaa asioita keskustelemalla tai neuvottelemalla. Osaltaan kyse voi olla ongelmista sisäisen valvonnan toteuttamisessa ja toisaalta puutteista tiedonkulussa. Joka tapauksessa ilmiöön tulisi suhtautua vakavasti ja kannustaa epäkohtien ja ongelmien selvittämiseen aikaisessa vaiheessa. Ei liene tarkoituksenmukaista käyttää kantelumenettelyä viranomaisten sisäisten tai keskinäisten asioiden selvittelyn välineenä.

Kansalaiskirjeet ja kantelut kumpuavat usein yksittäisen ihmisen kokemasta epäkohdasta, joka halutaan saattaa viranomaisen tietoon. Näin ollen yhteydenotot esimerkiksi poliisin toiminnasta koskevat usein yksittäisiä tapauksia ja niiden tutkimatta jättämisiä tai toisaalta poliisin toimintatapoja. Toinen ajassa elävä ilmiö ovat valtioneuvoston jäseniä ja ministeriöitä koskevien yhteydenottojen lisääntyminen uutisointien jälkeen.

Väärinkäytösilmoitukset

Väärinkäytösilmoituksia vastaanotettiin vuonna 2022 yhteensä 36 kappaletta. Yhteydenotoista hyvin suuri osa (24kpl) oli ulkoasiainhallinnosta, mikä johtuu siitä, että kehitysyhteistyövaroihin ja muihin ulkoasiainhallinnon maksamiin avustuksiin liittyy kohdemaan olosuhteista aiheutuvia riskejä. Ilmoitukset liittyivät kehitysyhteistyöhankkeissa havaittuihin väärinkäytöksiin. Myös oikeusministeriö raportoi useammasta kuin yhdestä väärinkäytöksestä. Loput väärinkäytösilmoitukset ovat yksittäisiä ilmoituksia eri hallinnonaloilta ja eri virastoista. Valtion palveluksessa olevan henkilökunnan tekemiä väärinkäytöksiä on suhteellisesti vähän.